

O'ZBEK TILI VA BOSHQA TILLARNING ZONIMIK FRAZEOLOGIK BIRIKLARI XUSUSIYATLARI

Pirmaxmatov Shohjahon Avaz o'g'li

O'zDJTU magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada rus va o'zbek tillari maqollari, matallari va ZPUlarining lingvistik xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Deyarli barcha ZPUlar rangli tasvirlar va taqqoslashlardan foydalanadilar, ular istehzo va nozik kuzatishlarga boy. Bu leksik materialning barchasi har bir tilning, xususan, taqqoslanadigan tillarning boyligidir. Maqolada o'rganilayotgan birlikning tuzilishi ko'rib chiqiladi, bu erda PFUda asosiy rol sintaktik munosabatlarni ifodalash usuli, iboraning qiyosiy qismining jumladagi o'rni va tarkibiy qismlarning taqsimlanish tartibi bilan o'ynaydi.

Tayanch so'zlar: zoonimlar, semantika, maqol va matallar, ko'chma ma'nolar, rang-barang tasvirlar va taqqoslashlar, zoonimik frazeologik birliklar.

Abstract. In this article, the linguistic features of Russian and Uzbek proverbs, matals and ZPUs are considered. Almost all ZPUs use colorful images and comparisons, rich in irony and subtle observations. All this lexical material is the wealth of every language, especially of comparable languages. The article examines the structure of the studied unit, where the main role in PFU is played by the method of expressing syntactic relations, the place of the comparative part of the phrase in the sentence, and the order of distribution of the components.

Key words: zoonyms, semantics, proverbs and sayings, figurative meanings, colorful images and comparisons, zoonymic phraseological units.

KIRISH

Frazeologiyani qiyosiy tadqiq qilish solishtirma tillarning umumiy va farqlovchi xususiyatlarini o'rganish uchun katta qiziqish uyg'otadi. Til tarkibidagi alohida so'z-ramzlar. Zoosemizmlar ko'pgina Yevropa tillari materiallarida o'rganiladi. Bunday tadqiqotlarda ularning mualliflari zoonimlarning ko'chma ma'nolarining shakllanishi faol rivojlanayotgan semantik jarayon degan xulosaga kelishadi. Hayvon nomini odamga o'tkazish odamlarning kundalik nutqida va hayotida tez-tez va samarali qo'llaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Shunday qilib, bizni o‘rab turgan haqiqat fauna bilan zich joylashganligi ma’lum bo‘ldi. Zamonaviy qiyosiy tilshunoslik uchun o‘zbek tili bo‘lgan turli tizim tillarida uni qiyosiy o‘rganish dolzarbdir. Bunday tahlilning maqsadi tilning tuzilishi va semantikasida tillararo o‘xshashlik va farqlarni aniqlash, shuningdek, tillardagi qoramollar, uy hayvonlari va qushlar nomlaridagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlashdir.

Ular tuzilishiga ko‘ra erkin so‘z va iboralardan farq qilmaydi. Shu munosabat bilan tillar konstruktiv qurilishining ikkita asosiy turini ajratish mumkin:

1. Komponentlarning teng tuzilishiga ega; Zoonimlar dunyoning ko‘plab tillarida odamlarni, tirik mavjudotlarni va ba’zan ob’ektlarni tavsiflash uchun ishlatiladi. Bunday semantik qatlam yoki zoonimlarning variant zoomorflar yoki zoosemizmlar deyiladi. Zoosemizmlar hayvonlarning odamlar tomonidan berilgan haqiqiy (obyektiv) yoki xayoliy (sub’ektiv) sifatlariga asoslanadi.

Til birliklarining majoziy-mazmun tarkibida mustahkamlangan bu xususiyatlar zoosemizmlarning "semantik motivatsiyasi" (ichki shakli) ga aylanadi, buning natijasida ular maxsus ekspressiv rangga ega bo‘lib, ekspressiv fondning ajralmas qismiga aylanadi.

O‘zbek tilida tilshunoslikning kategorik tabiati juda keng va xilma-xildir. U frazeologik birliklarning leksik va grammatik semantikasini, frazeologik birliklarning konseptual mazmunining shartlilikini komponent tarkibini loyihalashning leksik va grammatik xususiyatlariga ko‘ra, frazeologik birliklarning tarkibiy qismlarining nutqning ma’lum bir qismi bilan o‘zaro bog‘liqligini aks ettiradi. o‘zak so‘zning grammatik xususiyatlarining ahamiyati va morfologik shakllar paradigmasining amalga oshirilishining o‘ziga xosligi, frazeologiyadagi komponentlarning bog‘lanishiga asoslangan frazeologik birliklarning tarkibiy tuzilishi xususiyatlari, to‘plamdagi komponentlar tartibining xususiyatlari va boshqalar.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Tilshunoslikda morfologiya nuqtai nazaridan substantiv, fe‘l, sub’ektiv frazeologik birliklar ajratiladi. Ular bir xil frazeologik birlik turli leksik-grammatik sinflarga murojaat qilishi mumkinligi bilan ajralib turadi. O‘zbek va boshqa tillaridagi obrazli qiyosiy burilishlarni o‘rganib, tasnifiga amal qilamiz. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, tillardagi tuzilishga ko‘ra, asosiy rolni quyidagilar o‘ynaydi: sintaktik munosabatlarni ifodalash usuli, aylanmaning qiyosiy qismining gapdagi o‘rni va tarkibiy qismlarning taqsimlanish tartibi. Yevropa tillaridan farqli

o'laroq, o'zbek frazeologik birliklari komponentlarning xavfsiz bog'lanishi bilan ajralib turadi, boshqaruv usuli predlogli qo'llanadi.

O'zbek tilida: *yaxshi otga qamchi, yaxshi qizga sovchi kerakmas; eshak baxshi bo'lmas, yomon - yaxshi; echkinning shoxi, otning tuyogi xavfli.*

Ma'lum bo'lishicha, rus va o'zbek tillaridagi eng ko'p substantivlik sinfi Adj + Nom tuzilmasi bo'lgan kichik sinfdir, bu yerda A+N: *omadsiz sigir dumsiz buzoq tug'adi; haydaladigan yer qiyin bo'lsa, buqa buqani ayblaydi; semiz qo'yni umri qisqa.*

Tilning tuzilishini tahlil qilish uchun biz teng tarkibiy qismlarga ega bo'lgan tilshunoslik guruhi bilan cheklanamiz, chunki bu masalani chuqurroq o'rganish alohida o'rganishni talab qiladi.

O'zbek tilida: 1. *Bak- bak etgan takani yomg'ir yoqqanda ko'r, shaq - shaq etgan kelinni sigir soqqanda ko'r / Yomg'irda o'ragan echkini ko'rasan, Sog'ayotganda gapli kelini ko'rasan. sigir.* 2. *Oshxonadan ayvon yaxshi, dangasadan hayvon yaxshi / Oshxonadan ayvon yaxshi, dangasadan mol yaxshi; otning ulimi - itning bayrami / otning o'limi - bayram.*

Zoonimning ramziy ma'nosi asosan folklor ta'sirida (mulohaza bildirish mumkin bo'lsada) shakllangan: ertaklar, maqollar, topishmoqlar va boshqalar. Ko'pincha ramz hayvonning haqiqiy sifatiga emas, balki xayoliy sifatga asoslanadi. Shunday qilib, zamonaviy hayvonlar psixologiyasiga ko'ra, eshak aqlli hayvondir.

Maqollar tarkibida zoonimik komponentlar bilan tuzilgan so'z birikmalari va frazeologik birliklar tugallangan shaklda milliy til tarkibiga kiradi va turli semalarni bildiradi. Masalan, rus maqollarida "qo'y" gipernimi qo'llanganda "poda, olomon, odamlar" semalarini, "qo'chqor" giponimi qo'llangan maqollarda ("qo'y" gipernimiga nisbatan) farqlash mumkin. "qaysarlik, qat'iyatlilik, o'jarlik" kabi semalarni kuzatish mumkin. 1) *Ming qo'yni egasi bir qo'yni egasiga sumka bilan keldi;* 2) *Oq qo'y, bo'z qo'y va hammasi bitta qo'y ruhi.* 3) *Qo'chqor - qo'chqor, shoxlari esa bekorga;* 4) *Qo'chqor hovlida, qo'ylar hovlida.* Shunday qilib, o'zbek va boshqa tillardagi maqollar mazmunli va og'zaki gaplarning semantik va stilistik xususiyatlarini saqlab qolishini, ular bir-biriga juda yaqin ekanligini aniqladik, bu ularning o'zgarishining nihoyatda osonligini isbotlaydi: qunduzdan - qunduzdan, cho'chqadan - cho'chqa go'shti; *itsiz suruv - bo'rilar uchun kenglik* va boshqalar. O'xshash tasvirga ega, stilistik jihatdan ta'kidlangan va istehzo, o'ynoqilik, groteskning semantik va stilistik tuslariga ega bo'lgan juda kam zoonimik so'zlar alohida: cho'chqa kir topadi; *bo'ri*

och qolganiga qo'zi aybdor va hokazo. Zoonimik maqollar butun maqol fondining umumiy xossalariga ham, bir qator semantik va uslubiy xususiyatlariga ham ega. Ularning mutlaq ko'pchiligi xalq tomonidan yaratilgan va oddiy odamlarning manfaatlari va kasbi bilan chambarchas bog'liq. To'plam iboralari savodsiz odamlarning til ijodining mevasi bo'lib, asosan qishloq xo'jaligi bilan bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, zoonimik lug'at uy hayvonlari, ayniqsa qoramollar orasida keng tarqalganligi sababli rus va o'zbek tillarining frazeologik birliklarida keng tarqalgan. Barcha hayvonlarning – uy, yovvoyi, dengiz, shuningdek, barcha qushlar (uy, yovvoyi) va hasharotlarning tur va turkum nomlari o'zbek maqol, matal va aforizmlarida keng qo'llaniladi.

Ayrim maqollarda o'zak-zoonimga xos bo'lgan insoniy ma'noli metaforaning ahamiyati juda seziladi, garchi maqolda asosan to'g'ridan-to'g'ri metafora kam bo'lsa-da, allegoriya ko'pincha bilvosita shaxsga qaratilgan. Semasiologiya sohasidan maqolning o'ziga xos vazifasi - umumlashtiruvchi-timsollovchi, she'riy, nominativ va emotativ funksiyani sintezlovchi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab sinonimlar mavjud. So'ngra bu so'zni maqollarda qo'llanishiga misollar keltiramiz: *olasi sirtida, odam olasi - ichida deyishadi./ sigirni tashqaridan, odamni ichdan taniysan/. Molga bersang yuz emish, boyar kanopi yozu qish. / Sigirni yaxshi boqsang, yozda ham, qishda ham seni boqadi. Moling bulsa - sotib qutilasan / sigir yomon bo'lsa, uni sotish bilan qutulasan/h.k. it uchun; qo'y ham eson bulsin, buri ham to'q bulsin / qo'ylar ham sog' bo'lsin.*

XULOSA

Maqollar umuman tilga xos zoonimik birliklarning tarkibiy tuzilishini tugallaydi. O'zbek va boshqa tillardagi maqol, matallarning semantik tahlilidan ko'rinib turibdiki, ularda rang-barang tasvir va qiyoslar qo'llanilgan, ular kinoya va nozik mushohadalarga boy. Bu leksik materiallarning barchasi har bir tilning, xususan, taqqoslanadigan tillarning boyligidir. Kattaroq yorqinlikka intilishdan tashqari, tasvirlarni almashtirish tovush ehtiyojlari bilan belgilanadi: ritm, alliteratsiya uchun zarur bo'lgan assonansni beruvchi so'zlarni tanlash, ya'ni. iboralarning qo'llanish kengligi va o'tishiga, ularning frazeologik turkumga aylanishiga yordam beradigan zarur shart-sharoitlar. Turli tillarning semantik makonlarini solishtirish, bir tomondan, tevarak-atrofdagi olamni aks ettirishda umuminsoniy universalliklarni ko'rishga, ikkinchi tomondan, o'ziga xos, milliy, so'ngra Shunday qilib, ushbu maqola til ierarxiyasining turli darajalarida zoonimik lug'atni ifodalash usullarini aniqlaydi va tavsiflaydi. Bu strukturaviy, semantik va

leksik jihatdan tavsiflangan narsadir. Bu yerda zoonimlar maqol va matallar tarkibida ham, kompozitsiyada ham ko‘rib chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Arakin V.D. Ingliz va rus tillarining qiyosiy tipologiyasi. -L.: Ma'rifat, 1979.
2. Kreidlin G.E. “Og'zaki bo‘lmagan semiotika. Tana tili va tabiiy til. - M., 2007.
3. Inchina Y.A. Uch tilli vaziyatda zoonimik komponentli frazeologizmlarning milliy-madaniy o‘ziga xosligi (rus, ingliz va nemis tillari materiali asosida). -M., 2002.
4. Ogdanova T.T. Zoomorfik lug'at rus tilidagi dunyo rasmining bir qismi sifatida. -Irkutsk, 2000.
5. Lingvistik atamalar lug'ati. Axmanova O.S. -M.: Sovet Entsiklopediyasi. 1996.